

més recents recollits a *Literatura, vides, ciutats* (1997) i a *Intel·lectuals, cultura i poder. Entre el Modernisme i el Noucentisme* (1998), o com *Quan les torres cauen. Reflexions entorn de la crisi de les Humanitats* (llició inaugural del curs acadèmic 2002-2003 de la Universitat Autònoma de Barcelona), així com en articles periodístics i en edicions i antologies escolars i per a tots els públics, en estudis inclosos en diccionaris o en obres generals i en exposicions com, per citar només la darrera, «Joan Maragall, la paraula il·luminada». I s'inclouen aquí iniciatives personals o col·lectives i activitats diverses no pas menors, com la participació en la creació de la revista *Els Marges*, de la qual ha estat redactor des del primer mo-

ment, i posteriorment i molts anys codirector, i la seva aportació a la difusió del teatre i a la seva dignificació, contribuint a crear instruments com l'Aula de Teatre de la Universitat Autònoma, o assessorant el Teatre Nacional de Catalunya (2004-2009), partint de les preocupacions plantejades, el 2004, en unes jornades de debat sobre el repertori teatral català, sota el títol *Una tradició dolenta, maleïda o ignorada?*

Ha estat, doncs, autor, promotor i animador de moltíssimes recerques i activitats que són a la base, així ho entenem, de moltes que n'han rebut l'estímul decisiu i de moltes més que encara tindran el motor i l'impuls en els estudis i en l'exemple de conducta que ens ha deixat

Giovanni Lilliu (1914-2012)*

Giovanni Lilliu, membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans, va néixer el 13 de març de 1914 a Barumini, prop de Càller (Sardenya). Va completar l'ensenyament secundari a l'escola salesiana Villa Sora, a Frascati, i poc després va començar els estudis a la Facultat de Lletres i Filosofia de la Universitat de Roma, on va ser deixeble d'Ugo Rellini i es va anar especialitzant en l'estudi de la paleoetnologia i l'arqueologia. S'hi va graduar el 9 de juliol de 1938, amb un treball sobre la religió primitiva de Sardenya, i va seguir els seus estudis a la Scuola di Specializzazione di Archeologia de la mateixa Facultat de Lletres i Filosofia, on es va doctorar amb una tesi sobre les esteles púniques de Sulcis el 22 de febrer de 1942. Fins al desembre de 1943 va ser ajudant voluntari a la càtedra de Paleoetnologia de l'Ateneo Romano.

Retornat a Sardenya, va ser professor de la Facultat de Lletres i Filosofia de la Universitat de Càller, on va romandre fins a la seva jubilació l'any 1984 i on va ensenyar paleoetnologia, geografia, arqueologia i història de les religions. El 1955 hi va fundar la Scuola di Specializzazione di Studi Sardi, que va dirigir durant vint anys i on va ser professor ordinari d'antiguitats sardes. També va tenir diversos càrrecs acadèmics: degà de la Facultat de Lletres, director de l'Istituto di Antichità, Archeologia e Arte, entre altres. Des del 1944 era també inspector, i després director, de la Soprintendenza alle Antichità della Sardegna, des d'on va dur a terme una intensa activitat de recerca de camp, que de fet ja havia començat uns anys abans. Entre aquests treballs cal destacar especialment l'excavació del complex nuràgic de Su Nuraxi, a Barumini, jaciment que va ser declarat patrimoni de la humanitat per la UNESCO l'any 2000. Tot i que la seva activitat de recerca es va cen-

trar sempre a Sardenya i en l'estudi de la civilització nuràgica —en va ser el més gran coneixedor i divulgador—, també va treballar a Mallorca, on va excavar el poblat talaotí de Ses Païsses, a Artà, entre el 1959 i el 1963.

La seva obra escrita és molt extensa. Cal destacar-ne *I nuraghi. Torri preistoriche di Sardegna* (1962), *Sculture della Sardegna nuragica* (1966) i, sobretot, la seva gran síntesi *La civiltà dei sardi dal Neolitico all'età dei nuraghi*, un veritable clàssic de la literatura arqueològica, publicat el 1963, però reeditat i ampliat el 1967 i el 1988 i encara reimprès el 2003. Amb una vessant més pròxima a la història de l'art, també cal esmentar la seva *Frühe Randkulturen des Mittelmeerraumes. Korsika, Sardinien, Balearen, Iberische Halbinsel*, del 1967, escrita en col·laboració amb Hermanfried Schubart, i que l'any 1970 va ser publicada amb el títol *Civilisations anciennes du bassin méditerranéen: Corse, Sardaigne, Baléares, les Ibères*, per a la col·lecció d'Albin Michel «L'Art dans le Monde». Aquesta activitat va continuar més enllà de la seva jubilació, l'any 1984. Així, el 1999 publicava *Arte e religione della Sardegna prenuragica*, i el 2002 encara va redactar una darrera síntesi de prehistòria sarda titulada *La civiltà preistorica e nuragica in Sardegna*. Des del 1955 va ser director de la revista *Studi Sardi* i des del 1983 del *Bulletino Archeologico Sardo*. S'hi podrien afegir moltes altres obres i un gran nombre d'articles en revistes científiques i de divulgació, enciclopèdies, reunions científiques, etc. Els més importants han estat reunits l'any 2008 en sis volums titulats *Sardegna e il Mediterraneo negli scritti di Giovanni Lilliu*, a cura d'Alberto Moravetti. S'ha de lamentar tanmateix que el seu treball a Ses Païsses no fos mai objecte d'una publicació monogràfica i que només s'hagi donat a conèixer en forma d'articles a revistes diverses: «Primi scavi del villaggio talaotico di Ses Païsses (Artà, Maiorca)», *Annali della Facoltà di Lettere dell'Università di Cagliari*, núm. xxvii (1959), p. 33-74; «Primi scavi del villaggio talaotico di Ses Païsses (Artà-Maiorca)», *Rivista dell'Istituto Nazionale d'Ar-*

* Text preparat per Joan Sanmartí i Greco, membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i catedràtic d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona. E-mail: Sanmarti@ub.edu

cheologia e Storia dell'Arte, núm. ix (1960), p. 5-73; «Cenno sui più recenti scavi del villaggio talaiotico di Ses Païsses ad Artà-Maiorca (Baleari)», *Studi Sardi*, núm. xviii (1963), p. 22-52; «Informe sobre la IV campaña de excavaciones arqueológicas en ses Païsses (Artà, Mallorca) de la Misión Italiana», *Noticiario Arqueológico Hispánico*, núm. 1-3 (1965), p. 116-130.

Catòlic democràtic i antifeixista, a banda de la carrera professional Giovanni Lilliu també va tenir una activitat cívica i política considerable, iniciada en els seus anys d'estudiant universitari a Roma, a les files de l'Acció Catòlica i de la Federazione Universitaria Cattolica Italiana. Un cop retornat a Càller, va militar a la Democrazia Cristiana. Això el va conduir a ocupar alguns càrrecs polítics a Sardenya (conseller regional entre el 1969 i el 1974; conseller comunal de Càller entre el 1975 i el 1980), però en l'àmbit polític ha destacat bàsicament com a pensador, amb una intensa activitat periodística, desenvolupada sobretot en l'àmbit sard, al diari *La Nuova Sardegna* i a *Sardegna Autonomia*, noticiari mensual del Consell Regional de l'illa, però també en l'italià, en publicacions de la importància d'*Il Giornale d'Italia* o *Il Corriere della Sera*, i a escala internacional, en particular a *Le Monde*. Des del 1994, les seves posicions polítiques van evolucionar vers el pensament progressista de centreesquerra i l'acció sindicalista. Va ser, a més, un defensor decidit de la identitat cultural pròpia de Sardenya i de l'autonomia política de l'illa. Des de la presidència de l'Istituto Superiore Regionale Etnografico i la de la Fondazione Sardinia ha portat a terme una intensa tasca de posada en valor de la cultura, el patrimoni cultural i natural i la identitat autònoma dels sards. N'és un bon exemple la seva participació amb l'article «La Sardegna nella matrice mediterranea» a les Segones Jornades del CIEMEN (Abadia de Cuixà, 16-22 d'agost de 1977), que tenien per títol *Balears-Pitiüses, Còrsega, Sardenya per les reivindicacions nacionals* (Bar-

celona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, p. 5-13). De fet, en el seu escrit polític més important —el llibre *La costante resistenziale sarda*, de l'any 2002— desenvolupa la tesi que el tret fonamental de la història de Sardenya és la lluita mil·lenària contra l'assimilació per part dels diferents ocupants de l'illa, que n'hauria preservat uns trets peculiars d'arrels molt antigues.

La seva obra científica i cívica va obtenir un ampli reconeixement a Sardenya, a Itàlia i a escala internacional. Així, l'any 1953 va ser nomenat membre corresponent de la secció de Roma de l'Institut Arqueològic Alemany; el 1956, membre de l'Istituto di Studi Etruschi, amb seu a Florència; el 1964, membre honorífic de la Societat Arqueològica Lulliana de Mallorca; el 1973, membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, i el 1990 membre de l'Accademia Nazionale dei Lincei, l'acadèmia més antiga del món i màxima institució cultural italiana. El 1966 va ser nomenat *commendatore al merito* de la República italiana, la més alta distinció de l'Estat italià. El 2007 va rebre de la regió autònoma de Sardenya el títol honorífic de «Sardus Pater», que s'atorga, precisament des d'aquell any, a persones de qualsevol nacionalitat que s'han distingit pel seu servei a Sardenya. La seva relació acadèmica amb l'arqueologia catalana fou intensa, en particular amb el professor Miquel Tarra-dell, acadèmic numerari de l'IEC, i també amb Guillem Rosselló Bordoy, amb qui dirigí els treballs de Ses Païsses, i amb altres erudits mallorquins, com Llorenç Garcies. De fet, arran de la seva estada a Artà es va interessar per la llengua catalana —que comprenia perfectament— i en particular per la poesia de Costa i Llobera.

Giovanni Lilliu va morir a Càller, a casa seva, el 19 de febrer de 2012, un mes abans de fer els noranta-vuit anys. Ha deixat un llegat intel·lectual extraordinari, tant d'ordre científic com cívic i cultural. Que descansi en pau al seu estimat poble natal de Barumini.

Manuel Mundó i Marcet (1923-2012)*

El doctor Mundó (Barcelona, 1923-2012), que va morir el dia de Nadal passat, ingressà de jovenet a l'escola del monestir de Montserrat (1932), on era abat el seu oncle Antoni Maria Marcet. A Montserrat professà com a monjo i hi restà fins a l'any 1967. La formació rebuda al monestir va ser decisiva per a desvetllar la seva vocació d'investigador de l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana. Vocació que s'afermà a Roma, on estudià paleografia i diplomàtica a l'Escola Superior Vaticana (1949), es doctorà en història eclesiàstica per la Universitat Pontifícia Gregoriana (1950) i es llicencià

en arqueologia per l'Institut Pontifici d'Arqueologia Cristiana (1955). Amplià estudis a París (1950-1951) i a Munic (1954).

En aquesta primera etapa, ensenyà història eclesiàstica antiga, paleografia llatina i metodologia històrica a la Pontifícia Universitat Anselmiana de Roma (1952-1959) i també al monestir de Montserrat (1959-1965).

Havent deixat el monestir, va passar a exercir la docència a la Universitat Autònoma de Barcelona (1968), on va guanyar la càtedra de Paleografia i Diplomàtica (1981). Paral·lelament, va ser professor de l'Escola de Biblioteconomia de Barcelona (1974-1981).

Membre per oposició del cos estatal de facultatius d'arxius, biblioteques i museus, va ser arxiver de l'Arxiu Reial

* Text preparat per Josep M. Salrach i Marés, membre numerari de la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans i catedràtic d'Història Medieval a la Universitat Pompeu Fabra. E-mail: josep.salrach@upf.edu